

szerepel. Ha pedig egy-egy lapon találtam meg valamilyen költeményt, annak a hát-lapján (rádióműsor, levélboríték, étlap, meghívó stb.) lévő dátumról ez megállapítható. Szerencsésebb eset, ha ugyanazon a lapon egy másik vers is szerepel, amelyek a keletkezési időpontját a költő már az EGYBEGYÜJTÖTT ÍRÁSOK tartalomjegyzékében megadta. Külön ciklusba rendeztem azokat a műveket, amelyeket nem tudtam időben elhelyezni. A további kutatás ezek egy részének bizonyára feltárja keletkezési körülményeit és idejét, de úgy gondolom, mindig maradnak olyanok is, amelyek ilyen értelemben megfejthetetlenek.

Nem a megszokott, hanem más, sok szempontból ismeretlen Weöres Sándorral találkozhatunk e könyv lapjain, politikusabb, kritikusabb, személyesebb, olykor meglepő hangú költővel. Egy olyan lírikussal, akinek bár legfontosabb alkotásai már életében megjelentek, még hátrahagyott költeményeivel is tud újat, meglepőt adni. Művészetének szerves részei e kötet darabjai is, még a korai művek is, melyek még csak jelzik – de jelzik! – a remek folytatást, nem beszélve érett költészetéről. Mert ne felejtjük el – s ezt fontos hangsúlyozni születésének századik évfordulóján –, a magyar, de bátran mondhatjuk, a XX. századi világirodalom egyik legnagyobb alakja e versek szerzője. Ezért méltó, hogy írásai ne vesszenek el, hanem közkinccsé váljanak.

Illyés Gyula

ÍTÉLET ELŐTT (VIII)

12

A csókásiak édeskeveset gondoltak a rájuk mért hatósági intézkedéssel. Voltaképpen nem is értették. Eszük ágában sem volt elhagyni a község területét amúgy sem.

Az úri bolondéria leszólását Hahóti még egy tiszteletlen kiszólással is megtoldta, amikor végre – már estefelé – Táros bátyjának elmondta a történeteket.

– Le vannak sajnálva – ismételte enyhébb változatban, az öregasszonyra meg arra a jóérzésű fiúra való tekintettel. – Csak Gámpusztáról jöjjön meg időben az üzenet. Hétfőre beállhatunk. Lett kasza, rendre. Megmondtam én.

Kiszolgált, csaknem ujjnyira kopott malomkő volt asztalnak fölállítva az öregasszony szőlőbeli háza előtt. Nagyon alacsony volt. A házfal tövében vastag diófa gerenda hevert, azon ülve is el lehetett érni azt az egy lábú, jócskán lesüllyedt rücskös kőasztalt. Táros a gerendán ült, Hahóti az asztal előtt állt; az öregasszony meg Sanyi a konyhaajtóban.

Táros ráébredt valamire. Elöntötte a düh. Csak jóval utána mondta meg, mi jutott eszébe.

– Nem lesz itt aratás! Kicsinálták jól! Azért nem mehettek ki a községből, hogy aratni ne mehessetek. Csak azért! Így majd beadjátok a derekatok.

– Benke bátyám! – mondta Hahóti szinte feddőleg.

– Na csak vigyázz rám. Egy banda az egész.

– De hisz Gám annyi, mint Menyőd. Itt van a kertek alatt. Idetartozik.

– Mióta?

Gámpusztai gőzeke valóban odáig jött szántani a kertek alá; az urasági épületek odafehérlettek-odapiroslottak a nyárfák közül, de közigazgatásilag a pusztá mégsem idetartozott; eszményi község volt. Volt egy magyar törvény, amely lehetővé tette, hogy az uradalmak mentesüljenek a községi adóktól és terhektől; egymástól napi járőföldre eső puszták képzeletbeli faluvá nyilvánítottak, képzeletbeli utcákkal, képzeletbeli középületekkel. Hahóti József gyerekkorában beszaladgálta, felnőttkorában begyalogolta szülőfalujának minden szögletét; csak most tudta meg, hogy mindannak nagy része s lent az egész síkság az Antonialak nevű sehol sincs falu határa volt.

S az ma is.

– Átszökünk! Lesz, ami lesz! A téli kenyérről van szó.

Tálos csak legyintett, s Hahóti megértette: szökhettek; csak nem gondolod, hogy az uradalom törvényellenesen ad munkát? Hisz így se volt bizonyos, hogy ad; ki van ez végig karikába csinálva.

Tálos kiköpött dühében.

– Aratás itt már nem lesz. Hacsak Szűz Mária nem száll le mellétek csudát tenni. Aki akar, rimánkodhat; az se jut többre, mint az, aki tesz már most az egészre! Erre az esztendőre ez el van csinálva.

– Hogy mondjam meg ezt én odahaza?

– Majd én megmondom.

Az öregasszony ekkor igen egyszerűen ezt mondta:

– Hazamegy, Benke?

Ez a hang olyan meleg volt, hogy Hahótinak a szíve hirtelen arra a nemrég élt pillanatra emlékezett, de teljes melegével, amikor a felesége odatérdelt a fejéhez.

És egy kis hallgatás után az öreg Benke is íme azt kérdezte tőle:

– Nagyon megverték?

– Hát... meg! – mondta Hahóti, és az a különös dolog történt, hogy az emlék nem szomorította el, hanem tekintetébe valami derűt varázsolt. S hozzá valami elégedettséget, majdnemhogyan büszkeséget. Ittléte óta most mosolyodott el először.

Sanyi is vele mosolyodott, szeme annyira rátapadt erre a fekete emberre.

Aztán ránehezkedett a botjára, s felállt.

– Köszönöm – mondta mindössze az ajtó felé, s kezdte kaszálni lábával a gyalogutat a hegy irányában. Ügvelnie kellett, hogy oda ne vágjon a tőkék alá. Hahóti tiszteletteljesen mögötte lépdelt.

Ők meg ketten úgy mentek be a konyhába, mintha mindig óta ott éltek volna együtt.

Új nap nyílt, s ettől a naptól kezdve az idő olyasféléképpen kezdett menni, mint a kötélverő Fábján kezében a kőből kitekert szálak. Az öreg Fábján mesterségét Menyődön mindenki ismerte s tán folytatni is tudta volna, mert Fábjánék háza lejtősen feküdt két utca között, s az öreg az udvaron dolgozott. Volt úgy, hogy egyszerre nyolc-tíz fonalvég is kilógott a készülő kötélhámból vagy hevederből. Az öreg megköpte száraz ujjait, s hol az egyik, hol a másik sodormányt csavarintotta meg s vetette át a többiek fölé. Hogy mit csinált, azt jóformán csak akkor lehetett látni, amikor rántott egyet azon az ügyes szövevényen, amit aztán valóban négy igazlós sem szakít el.

Sötét volt, amire Táros fölért. Akik látták, kimentek elébe. Táros – el-elfúlva, de végül mégiscsak megállva – kibökte néhány szóval a véleményét.

– Majd holnap! – mondta a többinek szinte fenyegetődzve.

De másnap, már reggel, amikor Kuka Teri rendes szombati kéregetőútvárára indult, nemcsak Csókáson tudott mindenki mindent, hanem lent a faluban is; az idősebbik Óné is azt kérdezte Teritől:

– Na, Teri, te kire vallasz?

Teri elmosolyodott, s Óné folytatta:

– Nincs semmi! Nem kapsz! Van neked több, mint nekem!

Gyuri is hiába járta a házakat kertásásért, illetve gyomlálásért; mert most annak volt ideje.

– Hogyisne! Hogy itt mindent kihallgass!

Latinkovics a községházán egyenest Ökrös szobájába fordult be.

– Most hallom... fölháborodva...

Úgy látszott, mintha a csókásiak feleletül, merő kihívásból adták volna világra, hogy nem fogadják meg Ökrös jó szavát.

A főjegyző is fölháborodva hallgatta – most Latinkovicstól – a hírt.

– Aljas gazemberek. Egyformán valamennyi!

Csókásról a hír azért terjedt el oly gyorsan, mert a csókásiak egyáltalán nem voltak egyformák abban, hogy miképp viselkedjenek.

Sokan közülük nagyon is hajoltak arra, amit a főjegyző üzentetett Hahótival. Miért ne hallgatnának? Voltak köztük, akik még a falusiak gondolkodását is elfogadták. Igaz is, mit árt az ő becsületüknek, ha még ez is rajta szárad? Meg hát különben sem éreztek semmiféle bűntudatot.

Latinkovics az asztalra könyökölve tenyerébe hajtotta fejét; gondolkodott.

– Beszéltél Szekszárddal?

Latinkovics furcsállva pillantott ki a homlokára tett tenyere alól; pillantása ezt mondta: Már hogy beszéltem volna? Fogás volt az egész. Nem mondtam?

– Akkor ez a Szabó még csinálhat valami ügyetlenséget.

Latinkovics legyintett egy könnyedet ott a homlokánál, hogy nem kell mindjárt megijedni, s tovább gondolkodott. S kezdett maga is megijedni.

Lássuk csak. Az öregasszonynak valóban joga volt elajándékozni azt, amit akart. A csókásiak így el is fogadhatták az ajándékokat, jogosan. De hogy módos gazdák olyan nevetséges olcsón vették meg azokat a holmikát, abban már bűzlik valami orgazdaság. Ha egyéb nem lesz is, megyéreszólvó nevetség az mindenképp lehet belőle!

Azonkívül az már végzetesen komoly bökkenő, hogy abban a ládában az a kelengye meg miegymás nem is az öregasszonyé volt, hanem a fiatalé. A láda java Zsigónéhoz került – hogyan, kitől? Mert abban Bartus már nem ludas. De a többi holmi abból a ládából? Elkeveredett a többivel. Csak csendőri nyomozás derítheti ki, melyik ajándék melyik lopott dolog! Ami Zsigónénál van, az bizonyosan lopott!

Már Zsigó is tudja, hogy ő megígérte a feleségének: kihúzza ebből a csávából... Ennek fejében viszont Zsigó húzhatja ki majd neki a leventeoktatóságot anélkül, hogy Jolánkát ráragasztaná...

Hangosan ezt mondta:

– A fontos, hogy az a Szabó ne dugja egyelőre ide az orrát.

Csak történik közben valami.

14

Így történt, hogy a csókásiak valóban elestek az aratástól. Mocsány kapott egy telefont, hogy „a dolgok elintézés alatt, újabb referátumig kiszállás mellőzhető”. A következő nap vasárnap volt. Hétfőn már az urasági földeken is jártak a kaszák. Innen fentről lehetett látni.

A csókásiak csak most ébredtek rá, hogy erejük végére jutottak – már hetekkel azelőtt. Hogy őket aztán igazán már csak a reménység táplálta, de mióta! Az ember érezni tudja az éhségét visszamenőleg is.

A cseresnye – ahogy Menyődön is mondták – már tarkállt. Megállt a gyereknép szeme már a barackon is.

A sövényen, a kerítésen túl?

Most Sanyi nyitott rést. Reggelente első dolga volt: föl arra a kutyaszerű dombra. A túlsó oldalon mindjárt az első napon észrevette valaki. Megismerte sorra a fiúkat, akikkel – három nappal azelőtt – azon a távoli-távoli májusi napon összebarátkozott, s intett nekik.

– Gyertek már!

Voltak, akik magukra mutattak:

– Én is?

Ő meg vidáman jelezte kézzel, fejfel:

– Persze! Mind!

Rohantak fogatban, hátszlóként vagy csak maguk gyerek mivoltjában. Jöttek lányok is. Jött az a létrabordájú Suru, mellette, a kezét fogva, az a csöpp Miskó. Az, mihelyt odaért, guggolva kezdett járni: majom lett.

Erre majdnem mindenki majom lett, még a lányok is. Ezeknek nem volt szabad beszélni, csak mutogatni.

Ő vezetőnek maradt, s az ő majmainak uborkaként cseresznyét kezdett osztani. Aztán azt a kis ferde szemű Bözsikét föltette a fára. Az is az ő majma volt.

Egy perc múlva már mindenki a fán volt, majmok, vezetők.

Később – mert nem tudták megállni, hogy ne csapjanak zajt, ne beszéljenek – rigók, mátyásmadarak lettek. Aztán erdei emberek. Lóbálództak, madárhangokat utánoztak, egyik ágról a másik felé lendültek és vetődtek.

Köpték, pöckölték egymás felé a cseresnyemagot. S tömték magukba a még sárgásan ropogós, puha magvú cseresznyét.

Beszaladt egy kis kenyérért, de már szaladhatott újra, olyan hamar széttördelődött, hogy ennek is, annak is beletett egy darabot a kinyújtott tenyerébe.

– Nekem is kenyér, nekem is kenyér! – Bolondjai voltak a kenyérnek. Mint a süteményt ették, még a hamus, égett alját is megették.

Bözsike csak nem tett le róla, hogy ne fitogtassa a tudását. Még mindig a patak meg a forrás teremtésével volt megakadva. Az apja meg a nagyapja megcsinálták itt az útkereszteződésnél a hidat, megásták az árkot, aztán mentek vizet szerezni bele. Mentek, mentek, s meglátták, hogy egy helyen a forrás folyik.

– Én tudom, miből folyik – állt meg a szóban Bözsike.

Sanyi emlékezett, hogy erről már hallott tőle, s leszólt az alatta nyúló ágra.

– Miből?

– Egy ember fekszik a föld alatt, és kidugja a...

Körülnézett, elhallgatott, zavarral küzdött. A szomszéd ágról egy gyerek odakiáltotta:

– A bögyölőjít!

Bözsike is ezt akarta mondani. A fonáson kívül a világban mindent az ő apja és nagypapja csinált meg.

Nem szálltak le a fáról akkor sem, amikor elteltek. Ha ugyan el lehet ilyesmivel telni.

Vadászták a tarkállóbb szemeket, s kérdezték új barátjukat; aztán versenyt kértek, melyikük lakik jobb helyen. Még aki a másikanál kisebb putriban lakik is, az is a világ legjobb helyén lakik.

Csókás – a legkülönb hely!

Itt még betyárokat is elbújtattak valamikor. Bevezették egy putriba. A putri tetején bodzabokor volt. A putriból föltoltak a bodzabokorba egy máshonnan vágott bodzafaágat, de előbb kivették a belét. A putri ajtaja előtt egy ember meg leszakajtott a partot.

– Sédapám – mondta Bözsike.

Ráförmedtek. Az az ember ötven évig élt ottan.

– Az is sédapám volt!

Sanyi elábrándozott az elbújáról, a betyárokról. Tudta, hogy az nem rege, hisz Sobri Jóskát épp ott az ő közelükben, Lápafőn találta el a csendörgolyó, az ő nyéki nagyapja valóban látta a halott Sobrit. Ha Sobri akkor ide tudott volna szaladni... talán ma is ott volna... s hirtelen ő is úgy érezte, hogy Csókás a legjobb hely a világon.

S rá hirtelen az jutott eszébe, hogy neki meg tán már rég ebédért kellene szaladnia.

Az előző nap nem találkozott nénjével a konyhában. Most a folyosóra jövet a lakoszobájukból hallotta a hangját. Be akart menni indulás előtt, de Annuska, amiközben a kosárba rakta a szilkéket, azt mondta:

– Jobb, ha nem megy be most hozzá.

– Kivel beszél?

– A doktorral.

– Beteg?

– Beteg, beteg; maguk betegítik. Vágna a villám abba az egész szőlőbe meg Csókásba ott, ahol van – suttopta.

– Adjál még kenyeret, Annuska. Tedd ide már ezt az egészet. Mi van még más?

Délután megint ott voltak a gyerekek. Arra jött a csósz. Baltája a karjára volt akasztva, mert font. Karikás ostorának már a sudarát fonta. Már közelgett az idő, hogy durrogtasson is, a madarak ellen.

– Mit kerestek itt?

Azok Sanyira mutattak.

– Ő hívott.

Estefelé lejött egy-két asszony. A gyerekükért jöttek, de azért megszedték a kötényt is, amiközben ide-oda tekingettek.

Lentebb a völgyben volt érettebb fa is.

Így kezdődött, amit később úgy emlegettek: a csókásiak lázadása; a csókásiak kitörése! Péter-Pál hetében kell másodszor permetezni. A bakhátak meg voltak járva – állapított meg ez a gazda is, az a gazda is.

A fák körül persze. Itt-ott érett már a köztesnek ültetett répa, káposzta is.

De nem csak a szőlőkben voltak idegen nyomok.

Hol volt még a krumpliózás ideje! A határ több helyén is meg volt bontva a krumpliföld, s kiszedve a krumpli azon diónyian!

Kik lehettek mások? Csakis a csókásiak. Mintha egyszerre csak elég lett volna nekik az éhkoppból.

Ilyet még nem pipált Menyőd.

– A rosseb egye le a tolvaj körmüket – mondta Igreczné. S Bugáné ugyanezen a húron kontrázott a hanghoz:

– Ezek már ilyenek...

Csertöróné nagy lélegzetet vett:

– Megérdemelnék, hogy...

Ő sem fejezte be. Nyilvánvaló volt mindenki előtt, hogy azok a nyomorultak itt a faluban visszaélnék a helyzettel! Persze, megint az öreg Tálos! Hogy azt még mindig nem dugták börtönbe.

Meg az a félnótás öregasszony! Meg az a nagyra volt menyecske!

– Az a cemende jöttment az oka mindennek!

Az emberek nem tudták, kit utáljanak jobban, Tálost-e, aki valaha annyi borsot tört meg orruk alá, a vénasszonyt-e, a fiatalt-e. Mind a háromnak volt része benne, hogy nyugtalan volt már nemcsak az éjszakájuk, hanem a nappaluk is. Fölváltva ezek jelentek meg előttük rossz pillanataikban, összekeverték őket.

De a kocsma állandóan ott volt a szemük előtt. Aki arra tekintett, annak Piroska jutott először is az eszébe. A gyűlölet szinte beáradt az ablakon.

Az bizonyos, hogy a baj forrása ott volt, s azt tudta már Bugáné is, Igreczné is, Pákolitz Irénke is.

Ha visszavonják azt a feljelentést, vagyis nem kell aggódni a csendőrök visszatértétől, eloszlanak a felhők, egyszeriben minden helyére zökken. Egyszeriben most is üzeni lehetne a csendőrökért, teremtsenek rendet arra Csókás felé.

– Légy már belátással – mondta a fiatal férj Piroskának. Harmincadszor, negyvenedszer ismételte már talán ezt a mondatot; fejfájós, tébolyodottnak látszó pillantást kapott válaszul Piroska álmatlanságtól vörös szemhéja közül.

De az ifjú Kéri érezte a kintről jövő szorítást, és mondta a folytatást, harmincadszor vagy negyvenedszer.

– Üzletünk van, nem haragíthatjuk magunkra a falut.

– Senkit nem haragítok. Csak az igazam akarom – legfeljebb ezt felelte Piroska nagy néha.

– A főjegyző úr szerint...

Az előbbi mondatok a főjegyzőtől eredtek.

– Semmi közöm a főjegyzőhöz. Az igazam akarom.

Ha férje nem unszolja, Piroska tán enged Ángyán másodszeri, harmadszeri rábeszélésének. De így az ő szavai elől is ezzel fordult el:

– Az igazam akarom.

S fordult, ment el Ángyántól is. Az utánanyúlt; a pulzusát fogva mondta:

– Mindenki szerette itt. Ne rontsa el az életét.

– Senki sem szeretett. Ne is szeressenek.

Makkosynak meg ezt mondta Ángyán napi sétájuk közben:

– Komolyan aggódom érte. Nem adja meg magát, az egész világ ellenében sem. Nem tudja, mi a világ. Most ütközött bele először. Tán ha a kedélyek egy kicsit megnyugodnának...

Nem nyugodtak meg. A nagykocsmából elkerült holmik új helyükön szinte sugározták magukból az izgalmat, nézni is rossz volt rájuk. Volt, aki már megszabadult tőlük,

továbadta, vagy elégette. Ezeket meg az ingerelte, hogy egyszerre csak ki kellett dobniok azokat a megszkott dolgokat.

Makkosy leszedette az oltárterítőt, s visszaküldette Zsigónénak. Az nem fogadta vissza: amit egyszer ő odaadott, azt odaadta! A terítő most ott volt a sekrestyés feleségénél, aki a vivője volt. Ördög tudja, mi bonyodalom származhatott még belőle. Ha egyszer nyomozási tény lesz ebből.

A következő napon ugyanis a mocsányi őr s jelentkezett telefonon: mi újság? Szekszárdról ők nem kaptak utasítást.

Valóban nem volt más út, mint a feljelentés visszavonása.

Ökrös megint beszélt a férjjele. Fölverte Ángyánt is. Kövesd meg az egész falu nevében!

– Érted meg vele, hogy nézze annak a bolond öregasszonynak a hóbortját annak, aminek nézni kell!

Ángyán szó szerint így mondta meg Piroskának.

Piroska az elsötétített lakószobában ült. Levette homlokáról a vízbe áztatott ruhát, s azt felelte:

– Bolond? Emlékszik, amikor én kértem, nyilvánítsa beszámíthatatlannak.

Gondolkodott egy pillanatig.

– Nekünk itt mindenünk kockán forog. Hallotta, hogy a nyanya férjhez akar menni? Mi lesz velünk akkor? Mehetek vissza a pusztára. Mert nekem itt nincs más... mert én csak ezért jöttem ide... Vagy már csak ezért vagyok itt... Nekem nincs másom.

Zokogni kezdett.

Aztán egyszerre igen nyugodtan ezt mondta:

– Ha bolond, nyilváníttassák is annak. Akkor visszavonom a feljelentést.

Hát ez okozott megkönnyebbedést! Ángyán először Ökrössel tudatta a jó fordulatot: visszatérőben ott ment el a községháza előtt, s a főjegyző ablaka az utcára szolgált; bekopogott hozzá, s azon melegében elmondta.

Ökrös szobájában éppen esküdtyűlés volt; a következő percben az értekezlet résztvevői is tudták.

Ahogy a vidéki diákszemle messég mondja, házat lehetett volna építeni azokból a kövekből, amelyek ott a szívekről leestek.

– Hát meg kell mondanom – mondta Pirczi Ambrus –, három nap óta most lélegzek embernek való! A miatt a bűdös nagy fűrészt miatt!

Az emberek nevetve vallották be, mi minden került a házukba.

A rézüst Csertörőéknél volt. A lavór Csapóéknál. A nagy tölcser egy alsóvégi kispasznál, Pörzsekinél.

– Azok a nyüves asszonyok!

– Hiába, azok a szerzők!

Zsigó kínosan hallgatott.

De a legjobb hahota aközben esett, amikor egymással versenyezve azt sorolták föl, másokhoz mi került.

Az új kannák egy Hódos nevű módos paraszthoz vándoroltak. Oda a nyesőlló is. Már-már új vasboronát akart rendelni az a falusi az öregasszony könyvére. A kútgém nehezékét egy igazi gazda tette fel a kocsijára.

Hát arról adhatnak írást ők is, hogy annak az öreg Kérinének hiányzott egy kereke. Azokat a drága jó holmikát így szétprédálni! Amiket ő szerzett, milyen törődéssel!

– Hát persze hogy bolond volt! Megbolondult!

– De mitől?

– Rájött, oszt megbolondult.

Buga fokozódó ingerültséggel hallgatta, micsoda arányú volt ez a könnyű szerzés! Hogy eshetett, hogy ő csak utólag értesült róla? Felháborította ennek a parasztbándának az ujjongása. Mintha valami győzelmet nyertek volna. Odalépett Zsigóhoz.

– Nem helyeslem... A falunak ez a szégyene...

De a máskor oly figyelmes Zsigó elkerülte a tekintetét. Az emberek amúgy is tódultak kifelé. Ökrös, miután a folyosón sorra lekezelt velük, Latinkovics szobájába ment.

Korai volt az öröm.

Az öregasszonyt beszámíthatatlannak nyilvánítani? A fiatal Kériéknek persze hogy ez az érdeke. De a falunak? Éppen hogy nem!

– Hisz épp akkor nem lett volna szabad elfogadni semmit tőle. Elmebetegtől vásárolni valamit, még közvetve is, közönséges visszaélés! Pláne, ha ilyen haszonnal jár!

Ökrös leült, hogy jobban felfogja.

– Ha az öreg Kériné már akkor beszámíthatatlan volt, mi a jogi helyzet? Hogy nem volt törvényszerű az ajándékozgatása. Tehát a jogutódok törvényszerűen mindent visszakövetelhetnek.

– Az istenit annak a ravasz kis néembernek!

Fújt, olyan haragra gerjedt Piroska ellen.

– A falunak csak egy álláspontja lehet, ha tisztázni akarja magát ebből a históriából. Az, hogy senkinek fogalma sem volt, miért kótyavetyéli el a vagyonát az öregasszony, ha azt már nem lehet letagadni, hogy valóban neveltséges árat adtak érte az emberek. Bár itt még lehetne valamicskét segíteni, mert kinek a szava lesz itt nyomósabb, hogy mit kaptak a csókásiak azokért a holmikért?

– Tehát?

– Tehát abban az esetben, ha a fiatal Kériné mégsem vonja vissza a feljelentést, a falu véleménye csak az lehet, hogy az öregasszony nagyon is beszámítható, nagyon is józan eszű volt. Gondolni sem lehetett, hogy... hogy... hogy a saját családjá mániásnak fogja tartani.

– S az emberek épp most mentek el!

Ökrös felpattant; de belátta, hiába menne már utánuk. Még keserűbb káromkodást eresztett meg Piroska ellen.

Az emberek elmentek, s a falu kezdett ismét magához térni.

– Tudtam én, hogy elintéződik minden – mondta Igreczné.

– Meg lehetett érteni annak a kis asszonynak az elkeseredését – mondta Zsigóné –, az ő helyében én is...

Mondat közepében kapta a jó hír cáfolatát, hogy milyen képtelenséghez kötötte Piroska a feljelentés visszavonását.

– Na nézzék már az aljast!

Estére az egész falu úgy emlegette Piroskát, akár Ökrös.

A postán Pákolitz Irénke nem győzte védeni az öreg Kérinét.

– Mi baja volt? Mert nem akarta, hogy a szerzeménye az unokamenyére szálljon! Olyat én sem akarnék! Azért engem is gondnokság alá helyeztethetnének!

– Annyira volt bolond, amennyire az a híres megbolondította!

– Dehogyan bolond!

Késő este, még el sem oltották a kocsában a lámpákat, ismét egy csörrenés. Egy ablakot megint beverték.

Megkerült a vasaló; a gyorsfőző módján.

S ugyanaz éjjel a mozsár ütője és a balta; hasonló módon, mint a vasaló.

Nem sokkal hajnal előtt pedig mintha puskalövések dörrentek volna a szőlők felől. Közben vad hé-ha-hózás, megálljóság, szitok és jajgatás.

Az asszonyok rémülten ültek fel az ágyban, fülüket a még sötétes ablak felé fordították. A férfiak mezítláb, kezükben ütőalkalmatossággal, léptek ki a küszöbre.

Nem puskából lőttek; a csősz durrogatott, hogy jelet adjon, s ő is kiabált. Akkor már azért, hogy segítséget hívjon. Tolvajokat kapott meg a földön. De ahelyett, hogy megfutottak volna, szembeszálltak vele a homályban. Kővel dobálták; egy furkót három lépésről vágtak hozzá. És elvitték a krumplit is, amit kiszedtek, a kukoricát is, amit éretlen letörtek.

Így kezdődött az a nap, amely aztán – bármily erőszakosan is – zárópontot hozott ennek a különös históriának.

15

Ökrös szinte reggel óta föl-alá járt hivatalában. Fejét haragosan leszegte, két karját hátrattette, ott csapkodta hol bal keze fejét a jobb tenyerébe, hol a jobb keze fejét a bal tenyerébe, ahogy az – súlyos helyzetekben – a hercegi jószágkormányzó szokása is volt. Hirtelen megállt, jobb keze két ujját most mellénye gombjai közé dugta, s úgy nézett Latinkovicsra, mint akinek végre eszébe jutott a döntés. Már délfelé járt.

De nem jutott semmi az eszébe; s Latinkovicsnak sem.

Pontosan ott voltak, ahol három nappal azelőtt.

Sőt, a helyzet még rosszabbodott egy árnyalattal.

Buga megmakacsolta magát. S vele az a bikatekintetű Sisitka is.

Az igazgató tanító hallani sem akart az eltussolásról. Sisitka meg olyan volt, hogy ha csak egy fél mozdulattal jelezték neki: itt lakik a becsület, állt máris oda kitért mellel, s ember kellett, hogy elmozdítsa onnan. Ő látszott nehezebb esetnek.

– Károly bácsit még lehetne jobb belátásra bírni... – kezdte Latinkovics, s főnökére nézett, tovább mondhatja-e.

Makkosy, Ángyán, Raynald voltak még a hivatali szobában.

Maga Ökrös mondta tovább.

– Szegény Károly tudniillik maga sem tudja, hogy rá nézve éppoly kellemetlenséggel járhat ez a dolog. Függs az ő szobájában is valami az eltűnt holmik közül.

Azt a kis feszületet Kölesdi Mariska másnak is kínálta.

Ángyán ránézett Makkosyra. „Egyszóval Károly bácsit meg kell zsarolni.” De a pap nem felezte meg a gondolatot. Elpirult. A saját terítőire gondolt.

Raynald kért magára egy ujjemeléssel figyelmet.

– Ezen az alapon Ferit is le lehetne szállítani a nyeregéből.

– Nocsak! Hogyhogy?

Raynald kereste a szavakat.

– Négy szemközt közölném veled, főjegyző uram.

Raynald négy szemközti közlése röviden az volt, hogy őt sokan még mindig idegennek tartják a faluban; nyilván ezért nem esett személye elég súllyal a latba a leventeoktatói állás körül... Holott ez a szolgálat is, amelyet most tesz a falunak, azt jelenti... ezzel a mostani közlésével ő Sisitkát nyilvánosan el tudná ütni a pályázattól... Ha ígéretet kaphatna, hogy Sisitka visszalépése esetén a képviselőtestület az ő személyét támogatná...

– Beszélj! Megígérhetem.

- A kocsmából elkerült holmik közül talán a legtöbbet érő épp Sisitkánál van.
- Ne mondd!
- Egy finom zsebóra, tizenkét köves.
- Na lám... Erről már ejthetek szót az uraknak?
- Kérlek.

Az urak csak azon csodálkoztak, honnan volt Sisitkának pénze ilyen luxusra. Amikor még az eljegyzési gyűrűre sem telt!

Ez tehát rendben lett volna, mehetek volna tovább. De épp ezáltal derült ki, hogy a dolog lényegéhez semmivel sem kerültek közelebb.

S a szálak most már végleg összebonyolódtak. A fiatal Kériné meg az öreg Kériné vitájában ki mellé is kellett állni? Persze hogy az öreg Kériné mellé. És a fiatalasszony meg a csókásiak vitájában? Persze hogy a fiatalasszony mellé, szemben a csókásiakkal. De hisz az öregasszony meg a csókásiakkal fúj egy követ!

– Az isten sem ismeri ki már itt magát! – fakadt ki Ökrös. – A végén még én bolondulok meg.

S most jött csak a java.

Ebéd után megint jelentkezett Mocsányról az őr. Szekszárd intézkedik végre? Nekik legkésőbb holnap le kell zárni s fel kell küldeni a heti jelentést – mit írjanak be a menyődi nyomozatról?

– Holnap reggel én hívom magukat. Meglesz, meglesz! Csak kímélni akartuk a lábizmaikat. Kérem! Ha önök akarják...

Ökrös letette a kagylót. Latinkovicsot kérte.

– Holnap megint itt lesznek, ha közben nem kapnak más hivatalos irányítást!

– Hát akkor neki kell gyürkőznünk...

Godó kopogtatott be.

– Bartus meg Kurucz akarnak a főjegyző úrral beszélni.

– Nem érek rá! Felelnek csak délelőtt vagyunk itt! Küldje el őket!

De Latinkovics előrelépett. Már reggel hallott valami mendemondát otthon Zsigóéknál erről a Bartusról meg Kuruczról. Olyan képtelenségnek tartotta, hogy rögtön az emléteni sem érdemes pletykák közé lökte. Tele volt olyannal a falu. De hátha igaz.

– Várjon csak, Mihály... – mondta.

Ökrös ismerte már ezt a hangsúlyt. Áttette az itatótengelyt egy másik aktacsomóra, s azt mondta Godónak.

– Kéretem őket.

Igaz volt, amit rebesgettek! Özvegy Kériné eladásra kínálta Bartusnak a falubeli házát a berendezéssel, a kocsmajoggal, a hentes iparendéellyel együtt.

Ökrös hátradólt ott az íróasztal mögött. Megrepedt mégis a felhő? Segítő kezet nyújt az ég?

Latinkovics még úgy nézett, olyan mereven, mint vadászkutyája a bokorra.

A vétel különösképpen előnyösnek mutatkozott, de Bartus úrnak momentán ilyen előnyös üzlethez sem volt „elég fedezete”. Ezért kereste meg Kurucz urat, majd annak tanácsára s már annak társaságában Igreczet. Afféle kis konzorcium alakítása céljából.

Ökrös oly leplezetlen viszolygással hallgatta, hogy Bartus úr nyelt egyet. Kurucz vette át a szót.

Ők ketten – de Igrecz megbízásából is – azért vannak itt, hogy mindenekelőtt mértékadó helyről kapjanak választ: vagyis eladó rendelkezik-e az ingatlanok felett, értve az ingatlanok eladási jogával?

– Miféle eladó... Kérinéz?

– Idős özvegy Kéri Józsefné.

Ez a Kurucz már rokonszenves volt Ökrösnek. Ezért azt mondta:

– Természetesen! Miért?

Mert Latinkovics szeme még mindig azt a bokrot fürkészte.

– Hír járt, hogy gondnokság alá akarták volna helyezni... Hogy beszámíthatatlan.

– Teljesen beszámítható – mondta ki végre Latinkovics. – Beszéltek vele?

– Mi nem.

– Nem? És az ajánlat?

– Üzenet útján kaptuk – mondta Bartus. – Méltóztatik ismerni az öreg Tálost?

– Tálost? – mondta Latinkovics, és arra gondolt: csak nem igaz a másik mendemonda is? – S Tálost ki hatalmazta fel? Maga az öregasszony?

– Igen.

Latinkovics újra rábámult arra a levegőből való bokorra, s azt mondta.

– Ha Tálосnak szabályszerű meghatalmazása van, érvényszerűen tárgyalhatnak vele.

De a szerződést természetesen magának az öregasszonynak kell aláírni.

– Ahogy szokás, tanúk előtt – fontoskodott Kurucz.

– Két tanú előtt, itt – fejezte be a beszélgetést Ökrös.

Elmentek.

Hát erre rá kellett gyújtani, át kellett ülni a karosszékbe, a kanapéra.

– Az egész dolog más aspektust kap – mondta Latinkovics abban a hiszemben, hogy az aspektus valami fordulatot jelent; olyan megkönnyebbüléssel fújta ki az első szippantást, hogy a füst a szoba közepéig bodorodott. Átmarkolta karcsú bokáját, s vidáman térde fölé rántotta.

Ökrös megértette ebből a mozdulatból, hogy Latinkovics valamiféle nyeregbe lendült. Főnöki arcán – enyhe mosoly keretében – ez a kifejezés jelent meg: magától értetődik! Azt én is előre láttam!

S afféle „hogy is lehetne másképp” főbólintásokkal kísérte Latinkovics szavait. Az ezt olvasta ki abból a bokorból.

– A fiatalasszony most már nemigen kötheti az ebet a karóhoz. Tromfjára itt a falu kezében is a tromf. Meg kell vele értetni: ha nem vonja vissza a feljelentést, nem sokáig ül a nagykocsmában, számolhat azzal... az öregasszonynak megvan a módja, a joga, hogy befejezésül azt is elherdálja... ellenben, ha nincs följelentés, talán a falu is másképp vélelkszik az öregasszony elmeállapotáról...

Rávert a bokáján arra a szépen feszülő harisnyára.

– Őszintén, én nem hiszem, hogy komoly a baj Juliska néni feje körül... Lehet, csak valami elkésve fölrobbant szerelmi mánia; mondják, meg-meglepi ilyesmi az asszonyokat a változás után... Fene tudja... nem is erről van szó. Kiderül a végén! Arról van szó, hogy ez, ez a dolog itt megáll. Ha valaki most már ezen az alapon beszél azzal a hóbörödött menyével; mert az, szerintem, az...

Ökrös felugrott, kinyitotta az ajtót.

– Godó!

Godó bejött nagy igyekezettel s egy fél pofa jelentenivalóval. Megint várnak a főjegyző úrra: Pirczi, Igrecz... Ökrös leintette.

– Átugrik ide Ángyán doktorhoz. Sürgősen kéretem a doktor urat.

Fel-alá járt ismét; keze hátát most maga előtt csapkodta tenyerébe. Nem állhatta meg, mozoghatnékjában kikukkantott a folyosóra.

– Nocsak, Igrecz uram, Csertörő uram... a maguk számára mindig itt vagyunk.

A háttérben ott volt Borbola bácsi is.

A csókásiak „végett” jöttek. „Háborúságba” esett az egész község! Nem csak a hegy-pásztort pocsetolták meg. Gázolják-rontják az egész határt!

Még négy helyen szedték meg a szőlőkben a fákat, a köztést. Nőtt már a zöldbab is, a saláta is.

– Nem volt ilyen dulás tán a tatár ótától sem!

S épp ilyen időben. Hiszen holnapra már kepében, asztagban a gabona. Ha ahhoz is hozzányúlnak?

– Mennyi a kár? – kérdezte Ökrös; de mosolygott.

– Kár, kár, nem az az eddigi kár a gond! Éróben már a dinnye, a paprika. És ha a szöllő érni kezd!

Volt egy esztendő, emlékezzünk csak 96-ban vagy 97-ben, amikor úgy megkeveredett itt is, Mocsányban is, de le egész Szekszárdig mindenhol a szegénysor, hogy a templomokban, katolikusban, kálvinistában, mindben, ahány vasárnap, a szőlőbitangolók ellen szólt a szentencia!

Belépett Ángyán. Ökrös öfelé is mosolyogva intette oda onnan az emberek közül, hogy rögtön.

– Az kellene ide most is, prédikáció.

Kiderült, hogy már jártak is a plébánián. Ide – hárman esküdtek – a képviselőtestület összehívása végett jöttek alkalmatlankodni. Több csőzt, hegypásztort kell állítani. Ha kell, kétszer annyit, háromszor annyit a büdösek ellen. Ha másképp nem megy.

– Akár a fél községet – tüzeskedett Borbola. A négy károsult közül ő volt az egyik. „Egy szem cseresznyéje sem maradt.”

„Nem csendőröket emleget”, gondolta Ökrös, és csaknem hamiskásan a szemébe nézett. „Neked is van tartanivalód tőlük?”

S Pirczi mintha kitalálta volna a gondolatát:

– Nagyon nő, de nagyon a szarvuk, mióta azt hiszik, hogy...

– Mit hisznek?

– ...a rosseb a körmüket! Hogy nincs, akivel a körmükre üttethetne az ember.

– Már mért ne volna? – s fejét félreejtve, pilláját szűkre vonva a gazdára nézett. Mert közben neki is támadt egy gondolata. A csókásiaknak ez a háborgása is jó lesz valamire.

– Hát van? Lehet? – kérdezte a nagy bajszerű Pirczi bámulatos tökélyvel átvéve a hangsúlyt. Az fejezte most ki a mondanivalót s nem a hang.

Ökrös behunyta szemét, mosolygott.

– Lehet! Holnap ilyenkorra... bízzák csak rám. Rend lesz, garantálom.

S egymás után kezét nyújtott a tisztelettől s bámulattól szinte megkisebbedett gazdáknak. S ment frissen tőlük máris – ahogy Napóleon ment egyik győzelemről a másikkra – az orvos felé.

Az figyelemmel kísérte a beszélgetést, s komorabbnak látszott, mint amikor bejött.

– Ránk nézett, kérlek, az isten – nyúlt Ökrös most Ángyán keze után, s elmondta a váratlan fordulatot.

– A helyzet most a legjobb értelmezésben is: csuka fogta róka, róka fogta csuka! Piroskának helyre kell ütnie azt a meggondolatlan telefonálást. Te jutottál eszünkbe, ha volnál szíves vállalni...

Még mindig fogta Ángyán kezét.

– Sajnos, nem vállalhatom.
– ...hogy vonja vissza a feljelentést.
– Nem vállalhatom – mondta Ángyán, kiszabadítva a kezét.
– Már nem helyesled?
– Helyeslem, de nem vállalom – mondta Ángyán, s áldozva egy fél percet az udvariasságnak, fagyosan elkészönt.
Ahogy kilépett a kapun, Sanyit látta nagy igyekezetben a kocsmá felől ebédhordóval a kezében. Megállt, odavárta maga mellé.
– Hogy van a nénéd?
Sanyi bizalommal nézett rá.
– Jól.
– Hát az öreg néni a szőlőben?
– Köszönöm kérdését, az is jól. Hány óra van?
Egymás mellett lépdeltek.
– Fél három. És te? Jól vagy te is itt Menyődön?
– Köszönöm, én is nagyon jól, csak most sietnem is kell nagyon.
– Na eredj. Én ide megyek be, beteget látogatni.
– Beteghez? – fordult hátra Sanyi.
– Ahhoz.
Nézte még egy kicsit, ahogy a fiú újra nekiiramodott, ügyesen meghajlítva azt a térdét, amelybe a meg-meglengő kosár hátulról beleütődött volna.

16

Alig várta, hogy vége legyen a rendelésnek. Tekingetett ki, megkezdte-e már napi sétáját Makkosy.

Ott volt; Dönci csetlett mellette, beszéd közben elébe-elébe kerülve, ahogy már szokása volt.

A betegek elfogytak; meg sem várva a táblájára írt du. 3-tól 5-ig-et, kiment.

Arról beszéltek, amiről ő is beszélni akart. A csókásiaknál tartottak.

– Hallom, prédikálsz is.

– Miért ne? Annyi az elvont szó! Nem árt ujjal is rámutatni néha a bűnre.

Ángyán érezte: megint magával hozta, megint másutt fogja kiadni az indulatát.

– Minden bűnösre rámutatsz? – „Mérsékelni fogom magam”, tette utána magában hozzá.

– Rád is rád mutassak?

– A többi sorában. Komolyan nem érzed: vagyunk annyira „bűnösök”, mint a csókásiak?

Többet mondok: mi felelünk az ő „bűnük”-ért?

– De érzem. De a bűnt mégis ott kell fülön fogni, ahol épp kibújik.

– Vagyis ahol már látható? – kérdezte Ángyán diadallal. Mert belül ezt gondolta: „mint a vérbajnál a kiütés”.

– Ahol látható! Mert ott aztán bizonyos, hogy azt fogom meg.

„Holtpont”, gondolta Ángyán, s egy kis várakozás után ezt mondta:

– Én bűnösnek érzem magam. Miért is? Igazat adok ezeknek a csókásiaknak. Agyam minden porcikája elismeri, hogy csakis így tehettek! Igazat adok nekik azzal is, hogy fölháborít az az igazságtalanság, amit rajtuk elkövetnek. És mégsem állok melléjük.

– Dehogynem állsz – mondta Makkosy a meleg, keresztény hangján. – Még bele is vörösödtél, annyira mellettük vagy.

Ángyán a gégejére kopogtatott.

– Ezzel. De nem vagyok ott, velük.

– Hol ott?

– A putrikban! Ha gyár mellett vagyunk, abból, amit most azok ott fenn csinálnak, talán eddig már szabályszerű, jó sztrájk lenne. Az olyanfajta embernek, mint én, ott módja volna rá, hogy melléjük álljon; volna forma rá. Itt, ha, mondjuk, odaköltöznék, először is köznevetség lenne; olyan formátlan lenne.

– Az bizonyos – mondta Pasztobányi, s a tétel ábrázolásaképp rögtön fel is nevetett.

De Makkosy nem nevetett. Szeme sarkából megnézte Ángyánt. Helyes volt a gondolata: elsősorban magának beszélt az:

– Képzeljük, hogy ez a két világ úgy áll már szemben, hogy fegyverek szólnak. Mi akkor is itt sétálunk majd közben? Képzeljük, hogy itt áll egy gépfegyver, jól elfedezve, mert ott fent is van egy másik...

Oly hosszasan bámult el oda föl, Csókás irányába, hogy megállt.

Csókáson nem volt forradalom. A lakásokban majdnem mindenütt az történt, ami Fadgyaséknál.

– Lisztre ne számíts; nem lesz aratás – mondta feleségének Fadgyas nem sokkal Tálós üzenete után.

– Hát akkor én mit főzök?

– Tőlem hiába kérded.

Valóban nem volt a kamrában. De már a lélekben sem volt tartalék a kölcsönkérésre vagy a koplalás fegyelmezésére.

Fadgyas elment, a gyerekek sírtak. Fadgyasné máskor csitítgatta, biztatgatta, türelmre intette volna őket. Most kitört.

– Nincs! Ne bőgj! Semmi sincs!

A gyerekek megértették, hogy az kerül a foguk alá, amit maguk kikaparnak a világból. Nem először voltak így. Megértették, hogy „övék a világ”. Nem rémültek el: nyár volt. Elmentek szerezni. Fadgyasné egy ideig járt-kelt a házban. Megnyugodott, s megacélosodott. Aztán ő maga is elment hóna alatt egy rossz kosárral. Mert estére azért valaminek mégiscsak kell lenni a sparhelton.

Ángyán egy-két lépéssel utolérte Makkosyt és Pasztobányit, s azt mondta:

– Hány ember élhet ilyen csókási módon ebben az országban? Tízezer, százezer? De ha csak ezer él is így tízmillióból. Az azt jelenti, hogy mi, a tízmillió mindennap újra s újra ezer ártatlan emberre halálos ítéletet mondunk.

– Ugyan kérlek!

– Képzeld el, naponta ezer meg ezer ember ébred úgy fel, mintha ostromlott várban, olyanban, amelynek az ellenség elvágta az utánpótlását. Minden munkanélküli így él. Körötte semmi sem az övé, mindent fegyver őriz, minden be van löve: ha hozzányúlsz, a megtorlás máris lecsap rád. Hogy maradnak ezek mégis esztendőszámra életben. Logikusan egy hónap alatt el kellene pusztulniok.

– Na látod!

– Tudniillik esztendőszámra nem is maradnak életben! – kiáltotta győzelmesen Ángyán. – Én tudom, hány legális halálneme van az ilyen hosszú nélkülözésnek. Közvetí-

tett halál! Közvetített gyilkosság tehát. Közvetített gyilkosok, azok vagyunk mindnyájan, akik nem vagyunk ott!

A határban szétkószáló gyerekeket és asszonyokat máskor – az első hír után – Táros visszatartotta volna. S ha ő nincs ott, ráncba szedte volna őket Hahóti. De még Biczó, Ürögi is. Ők már adtak Csókás becsületére; alakulgatott valami helyi hazafiasság csaknem minden férfiban, aki eljárt innen, s valahol messze kellett kimondania a Csókás nevet.

De Táros most még arra förmedt rá, aki a hírt vitte neki.

– Mi közöd hozzá? Dögöljön meg?

A telepet most mások fogták! Most tilos volt az elbódorgás! Most őrizet alatt vannak. Őrizze hát őket, aki tilalmat szabott rájuk!

Hahóti az első nap csak hevert. Felesége ismerte az ura gondolkodását, fejszóvalva tudatta vele

– Lopnak.

De Hahóti is csak azt mondta:

– Egy hét múlva én is lopok.

S befordult a falnak.

Ángyán lecsillapult.

– Azt mondd, azt kérded, az én dolgom-e törődni velük? Hogy vannak erre való szervek... Hogy azáltal, hogy része vagyok a társadalomnak, vagyis teszem a dolgom a magam helyén, azok is megteszik a dolgukat az egész társadalom lelkiismerete szerint, s ebben az én lelkiismeretem is benne van? De ha nem teszik meg a dolgukat ezek a szervek? Vagy ha egyáltalában nincsenek meg? Mert itt, itt nem látni őket, holott a dolguk ugye megvolna, teszerinted is? Vagy ha az a híres lelkiismeret is csak bennem van meg?

Pasztobányi még egy előbbi mondaton rágódott:

– Azt mondja, Pista bátyám: köznevetség volna, ha melléjük állna. Csak azért nem áll melléjük, mert kinevetnék?

Hahótit a megveretés után két napra kezdte kínozni a szégyen, akkor, amikor végleg nem volt miben buzgólkodnia. Bevette magát megint a padkára. De csak egy napig győzte a heverést. Ehetett volna, nekik még tyúkjaik is voltak, s felesége, szegény, afféle aggodalomban, mint mikor beteg van a háznál, már nézegette is, melyik nyakát csapja el. De Hahótinak még a karéj kenyér sem kellett. Csak a vizeskancsót húzta meg egyre-másra éjszaka igen kiadósan.

Olyanformán állt talpra, mint a próféták, testileg, lelkileg megtisztulva. Szégyellte még egy kicsit a megszegyenítést, de már emelt fővel tudta viselni. A legfontosabb pedig: a felesége... el kellett mosolyodnia. Mikor gyerek volt, s elesett, anyja így simogatta a fölvérzett térdét.

Az emberekkel még nem akart találkozni. De Tároshoz átment. Most sem volt otthon. Lement utána a szőlőbeli házhoz.

Ott tudta csak meg igazán, hova vadult a telep. Ott volt az öreg Puha. Röhögve beszélt: tök volt az ebéd, a felesége tököt szerzett, meg salátát.

Táros is jót nevetett.

– Honnan?

Nagy ravaszul megkerülték a falut; az uradalmi cukorrépára jártak le. A levelire, de a vékony kis gyökerére is.

Volt, aki húst szerzett. Csapdát állítottak nyúlra, fácánra. Ürgésztek.

– Csak aztán ne úgy haljon meg az a fácán, hogy kotkodács!

Ezt is az öreg Tólos mondta.

Különben itt volt bőven enni. Az a vendég fiú kihozott egy egész első sonkát; az nyeste, aki akarta.

– Benke bátyám, nem jó lesz ez így.

– Hát hogy lesz jó?!

– Úgy volna nevenség, mintha azt határoznám el, hal leszek, a tó fenekén élek, s már ugranék is a vízbe. Öt perc múlva a holttestem lebegne a víz tetején...

– S a halak ennének belőled.

– Ládd, nevensz te is. Az a nevenség ebben, ami a sírnivaló. Úgy elszakadtunk egymástól, hogy egyénenként, külön-külön már nem is találkozhatunk. Legyek én is nap-számos, dobjam az árokba ezt a táskát? Meg utána a cipőmet, ingemet, s járjak olyan félmeztelenül, mint ők?

– Köztük is lehetnél orvos...

– Álom. – Ha köztük lehetne orvos... ha megélne az ő közegükben egy nem hal, akkor volna köztük orvos. Nincs külön út.

Makkosy nyugodtan mondta:

– Ezt egyszerűen nem értem. Van út. Azokon a szerveken át, amelyekről itt beszélünk.

– Idáig még nem hatottak tán el. De csakis általuk juthat ide a mi jó szándékunk is.

Makkosy nem tudott mást mondani: isteni végzés. Őt az vigasztalta, ami Ángyánt kétségbe ejtette: hogy nem foghatjuk fel ésszel az események logikáját. Néha épp az hozza a megváltást, amit a kezdetén csapásnak vélünk. A rossz fordul jóra.

Addig mondta, míg bele nem tüzesedett. Maga sem vette észre, hogy Ángyán szavait ismételte: a nép kimeríthetetlen erőforrás. A nép romlatlan. Csak ezt a zsilipet kell megnyitni!

Utcasarokhoz közeledtek. Nem is utca, hanem csak köz vezetett ki a mezőre, s nem házak, hanem palánkok szögelték sarokra.

– Optimista vagyok. S érzem, kívülről kapom hozzá a táplálékot.

A közből egy kisfiú hátrált kifelé. Csak nadrág volt csokoládébarna testén. Soványságával is olyan volt, mint egy kis maláji.

Azért jött háttal, mert harci visszavonulásban volt. Hanttal dobált, de mindig megvárta, hogy még nem látható ellenfele is dobjon egyet. Félreugrott a feléje zuhanó hant elől, s közben – már rekedt torokkal – elüvöltött egy-egy harci átkot:

– Az anyád bűdös... – és világgá rikácsolta a női test legnőibb részének azt a nevét, amely a paraszti nyelven is legyalázzásszámba megy.

S megvárta erre is a visszavágást.

– A te anyád bűdös... – hangzott a közből ugyanaz a szó.

A kisfiú elhajított egy hantot.

– Az apád véres... – s most a férfitest került sorra.

– A te apád véres, bűdös... – hangzott visszhangszerűen a válasz.

A közből kinyomult az ellenfél. A kis maláji hasonmása. Ő nyomban meglátta a lelkipásztort. Mivel fejfedője nem volt, csak arcát lökte előre azzal a jellegzetes mozdulat-

tal, ahogy az ember a megemelt kucsma alól fejét kikapja. Keze akaratlanul a füle mellé lendült.

– Tsértsék a Jéz-skrist-s...

Erre a másik is arra fordította fejét.

– Csércsék...

Makkosy nem válaszolt nekik, s el lehetett hinni róla, hogy az előbbi szavakat sem hallotta. Oly szennyérintéstelenül tudott már járni a falusi élet vaskossága és ocsmánysága fölött, akár az Üdvözítő a Genezáret-tó habjain. „Agyában is vannak reflexei?”, gondolta Ángyán.

Makkosy befejezte a mondatot:

– Hinni kell a jövőben.

A nap még fent volt, de fent volt már a hold is; mintha sürgetni akarta volna égi versenytársát a távozásra.

Aztán szürkült. Ángyán a sétát a fölszeg felé irányította. Befordult egy-egy kapun, de jött is ki hamarosan. Beteghez kukkantott be. Így kötötte össze a hasznosat s a kellest.

Szaplonczyék diófái fölött rózsaszínű volt a hold.

Gyors ruhasusogásra, szapora lélegzetvételre fordultak hátra. Ángyán füle már tudta, milyen hírt vezetnek be ezek a hangok. Sürgősen hívják valahova. Herpay néni szívesen befutotta utána a fél falut is egy-egy zord üzenettel.

Meg sem várta, hogy hozzájuk érjen, kezet szorított Makkosyval és Pasztobányival, és ment háziasszonya elé.

De ettől a hírtől maga is elijedt.

Piroska öngyilkos lett.

Pontos részleteket Herpay néni sem tudott, bármily buzgalommal pihegte is magából a szót, ahogy most visszafelé még gyorsabban kellett szednie öreg lábát.

Annuska szaladt át. Azt az újságot vitték nekik, hogy az öregasszony eladta a házat, írják már a szerződést is. Azzal a tejelesszájú urával beszéltek, ketten is.

Ángyánnak volt már annyi része ilyen pillanatban, hogy ismerje magán az ijedelem lefolyását. A kezdetén nyugodt szokott lenni. De most már az első szóra meghűlt a szíve. De azért megkérdezte:

– Kik voltak ott?

Előbb Bartus volt ott, aztán kisvártatva Latinkovics. A fiatal Kéri aztán elmondta rögtön a feleségének. Aztán ő maga kiment az anyjához a pusztára, az anyjáért. Ez volt a baj.

A fiatalasszony egy szót sem szólt, csak olyan lett, mint a fal. Még a vendégeket is kiszolgálta. Épp elég nagy ricsaj volt. Valami átmenő vidékiek mulattak.

Aztán a fiatalasszony egyszerre csak kiment a kamrába, leitta a lúgkő levét. Jó fél órát hevert, amíg észrevették.

A mulatók közt – egy szabadságos kis huszárt búcsúztattak – volt valaki, akinek eszébe jutott, hogy tejet töltsenek bele.

Ángyán egyre szaporábbra fogta a lépést. Voltak még egy jó fél órára a lakásától.

Annuskával hozatták persze a tejet. Más asszony nem volt a házban. Annuskának kellett segítenie. Így történt, hogy csak akkor jött át orvosért, amikor...

Ángyán futni kezdett.

Felhők gyűltek, de a hold eltakartan is adott valami világosságot. Ángyán kaszát vivő parasztokkal találkozott. Elébe közeledtek, hogy lássák, ki rohan úgy utcahosszat, majd tisztelettel utat engedtek neki. Kocsik zörögtek, de mind szemben vele.

Telt azzal is idő, amíg a gyomormosó csövéeért beugrott.

Verejtékezve ért a kocsmába.

De Piroskát már nem találta ott.

Azoknak a vidékieknek a mulatozása elég mély járatú lehetett. Annuska hányadékot mosott föl, törött üvegek sörét, konyakospohárkák szeszét öntözte a mosogatóvödörbe, s hordta ki a disznóknak.

Piroska magához tért. Rögtön menni akart innen. Járnai nem tudott, beszélni sem. De olyan ijesztően mutogatta, hogy tegyék azonnal szekérre, hogy az a mulatozó társaság valóban fekvőhelyet csinált neki dunyhákból az egyik szekér derekában, s azonmód megindult vele.

Ángyán egy percre megnyugodott. Nyilván Mocsányba vitték, a magánkórházba.

Azon gondolkodott: utánakocsizzon-e. Mi szükség lehet ott még rá?, gondolta. Erre azt mondta, hogy semmi, de szívét újra az iménti hideg ujjszorítás próbálgatta. Nyugtalansága eltűnt.

Az ablakok nyitva voltak; az áporodott szesz- és szivarszag most keveredett az udvar hársainak illatával. Az udvar végén a disznók már behabzsolták az első vödörök tartalmát, részeg ordibálással követelték a folytatást.

Annuska zárta az ajtókat, egyedül úgysem tudott volna kiszolgálni.

– Hajnalra talán hazaérnek – mondta, keze fejével törölve meg szemét. Azt az ajtót húzta be maga után, amely a fölszeg felé, Piroska távoli szülőpusztája felé nyílt.

– Haza? Hát nem Mocsányba?

Negyedóra múlva Ángyán már ott kocsizott azon az úton, amelyen az imént lerohant. Baloldalt fönt csillant egy-két fény Csókáson; jobbról a völgyben világított az öreg Kériné házának két ablakocskája is. Ángyán előrenézett; csak távoli-távoli emlékként suhant át fején, hogy azoknak a fényeknek van köze ehhez az ő útjához. Azt fürkészte a félhomályban, mikor érnek már a hegy tetejére. Fölértek, s az addig lépésben haladó kocsit végre nekiiramodhatott, le a síkság felé, olyasképpen, mint amikor az embernek valami miatt vissza kellett tartania a lélegzetét, de végre szabadabban szedheti a levegőt.

Pirczi kocsija vitte. A kocsit másnap délután visszajött, Ángyán helyett Piroska anyjával. Az is csak azért jött, hogy Sanyit összecsomagolja. Még az este visszaindult vele. Ezúttal Ürögi fogta lovait a hintóba; Pirczi lovainak sok lett volna a harmadik forduló.

Ürögi is az orvos nélkül tért vissza. Az emberek persze faggatták Pirczit is, Ürögit is. Pirczi semmit sem tudott. Ürögi meg olyasfélét legyintett a kezével, hogy annyi mindent kellene mondania, hogy inkább bele sem kezd.

(A regény kéziratának ez a vége.)